

ТВОРЧИСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВДОСКОНАЛЕННЯ СВІТУ

(рецензія на монографію: Сардарян К. Г. Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ — початку ХХІ століття. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 392 с.)

Каринна Сардарян — дослідниця творчості І. В. Жиленко. Численні публікації науковиці присвячені осмисленню поетичної та мемуарної спадщини мисткині в контексті комплексного аналізу художньої спадщини: поетичного доробку та книги спогадів «*Nommo feriens*» Ірини Жиленко в їхньому взаємозв'язку. Варто згадати окремі праці дослідниці, що засвідчують ефективність використання отриманих наукових результатів. Більш вагомі результати дослідження відображені в 3 наукових монографіях: «Епістолярний любовний роман Ірини Жиленко» (2013 р., Маріуполь), «Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті» (2014 р., Донецьк), «Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ — початку ХХІ століття» (2016 р., Київ).

З доповіддю «Творча особистість Ірини Жиленко у літературному дискурсі ХХІ ст.», приуроченою до дня народження мисткині, Каринна Сардарян виступала в ранковому ефірі «Громадського радіо» (ефір від 29.04.2016 р.).

Ірина Жиленко — оригінальна українська письменниця, яка вийшла на літературну арену на початку шістдесятих років минулого століття як представниця покоління шістдесятників. Творча спадщина І. Жиленко глибока й різноманітна. Слово І. В. Жиленко — яскраво індивідуальне та глибоко інтелектуальне, не піддавалось «переінакшенню», тому творчість письменниці не вписувалась у рамки радянської культури та не збігалась з офіційно визнаними суспільно-політичними догмами, і як наслідок — не здобула гідного висвітлення у контексті літературного процесу періоду «хрущовської відлиги».

Відтак аналіз художньої та документальної спадщини І. Жиленко має особливу наукову цінність із погляду сучасного літературознавства.

Слід зауважити, в українському літературознавстві чимало розвідок, присвячених творчості Ірини Жиленко, однак окремих наукових праць, принаймні монографічних розвідок великого формату, у яких досліджено поетичні чи прозові тексти письменниці, ще не було. Монографія Каринни Сардарян є першим в українській літературі дослідженням, яке репрезентує творчість письменниці-шістдесятниці Ірини Жиленко. На думку авторки книги, комплексний аналіз поетичної творчості та книги спогадів «*Nommo feriens*» виявляється «важливим не лише для осмислення художнього доробку поетеси, її творчої “лабораторії”, а й допомагає осмислити умови, в яких формувалася творча особистість мисткині, та усвідомити природу поетичного світогляду І. Жиленко» (с. 334).

Рецензована монографія є логічно завершеним, чітко структурованим науковим дослідженням, присвяченим маловивченій проблемі, має вагоме теоретичне та прикладне значення.

У першому розділі «Біографія І. В. Жиленко й історія вивчення творчості письменниці» К. Сардарян подає аналіз основних віх біографії письменниці та

етапів становлення її ідейно-художньої манери; огляд творчості поетеси в контексті літературного процесу періоду «хрущовської відлиги»; висвітлює стан і ступінь вивчення творчості Ірини Жиленко в літературознавстві; осмислює джерела мистецького самовираження поетеси, акцентує середовище, у якому формувався талант поетеси. У монографії авторка використовує біографічні відомості, інформацію й неопубліковані матеріали, отримані в ході спілкування з родичами та друзями мисткині, що допомогло пояснити деякі неточності раніше поданої інформації в інших джерелах. Здійснений Каринною Сардарян літературно-критичний огляд творчості І. Жиленко цілком пояснює причини необ'єктивних відгуків першого періоду творчості мисткині. Авторка монографії подає цитати провідних літературних критиків радянських часів щодо творчості мисткині. Наприклад, літературознавець Л. Новиченко таким чином оцінює лірику І. Жиленко: «сумлінна критика має тверезо бачити, як багато тут наївного й кокетливого безпредметництва, манірної камерності, як часто впадає авторка в наслідування поетичних зразків бозна якої давності» (с. 47).

Справляє враження аналіз творів Ірини Жиленко та Г. Андерсена, Е. Гофмана, К. Галчинського крізь призму інтертекстуальних досліджень. Крім того, К. Сардарян розглядає характер інтертекстуальної взаємодії текстів Ірини Жиленко з творами класиків української літератури, а також фольклорними творами: «Відлуння образів, стилів, мотивів, залучення цитат, форма сюжетних запозичень та вміння поетеси оперувати нав'язаними образами, мотивами — все це пояснюється особливостями поетичного самовираження мисткині, що продиктована уподобаннями І. В. Жиленко, обізнаністю на світовій та вітчизняній літературах, фольклорі. Основними формами “чужого” слова в її творчості є цитата, а найчастіше — ремінісценції і алюзії з творів її попередників, які при уведенні в текст відсилають до відомого зразка, насичують власний текст додатковим смислом, демонструють шляхи наслідування ідеї, спадкоємності у засобах творення моделі світу» (с. 77).

Другий розділ «Ідейно-художня своєрідність поезії І. В. Жиленко» (особливості авторської свідомості, жанрово-стильові домінанти, проблематика, провідні мотиви) присвячений дослідженню творчої особистості мисткині в літературному дискурсі ХХІ ст.; жанрово-стильової своєрідності збірки поезій «Євангеліє від ластівки», провідних мотивів лірики збірки; аналізу тематики, проблематики та художньої своєрідності поем «Відпустка у серпні», «Тихе віяння», «Ілюзіон», виявлення їх стильових особливостей; з'ясуванню ідейно-естетичних джерел поетичної творчості мисткині. Гадаю, важливо акцентувати, що скрупульозний аналіз тематики й проблематики творчості, врахування подій приватного життя та соціально-політичних умов допомогли авторці книги розробити періодизацію творчості І. Жиленко, що є інноваційним в українському літературознавстві. Крім того, ціннісним та інноваційним висновком дослідниці є вивчення індивідуального стилю письменниці крізь призму її книги спогадів. Звертає на себе увагу аналіз твору «Поєма пісень», у якому дослідниця спостерігає синтез літературних і міфологічних елементів, акцентує роль знаків-символів, кольороназв, синестетичних образів; у творі авторка виявляє ознаки синкретизму, які ілюструє на композиційному, стильовому, образному рівнях. Також до аналізу твору

авторка залучає книгу спогадів «*Nomo feriens*», у якій Ірина Жиленко розтлумачує давню родинну історію, покладену в основу «Поєми пісень».

Для осмислення інтимної лірики поетеси вартісним є висновок К. Сардарян: «Варіація на тему закоханості в автобіографічних творах мисткині має амбівалентне значення, оскільки, по-перше, жиленківська роль добропорядної дружини-матері передбачає асексуальність, тому еротична тематика виявляється табуованою для мисткині; по-друге, в деяких творах все ж таки розшифровується потяг до сексуальності через образи, сюжети як джерело натхнення та активізації потенціалу творчої особистості» (с. 130).

К. Сардарян репрезентує характер літературної маски в поетичній творчості мисткині. На думку авторки монографії, поетеса у своїй творчості «вдало використовувала мистецтво перевтілення, за допомогою якого експериментувала та втілювала в образах-масках авторську свідомість. Розуміння того, що життя — гра, а тому в ній мають місце експерименти, зумовлює використання мисткинею різноманітних образів. Вирішуючи, яку личину зодягти у певний момент, у межах власного твору митець виконує роль Творця, що полягає у дотримуванні своєму покликанню вільного художника» (с. 180).

У третьому розділі дослідження «Біографічний та історико-культурний контекст книги спогадів “*Nomo Feriens*”» К. Сардарян подає осмислення жанрової природи книги спогадів «*Nomo feriens*»; висвітлює епістолярний портрет мисткині; розглядає художнє втілення образів її сучасників; на матеріалі спогадів І. Жиленко розкриває колективний портрет доби, що дає можливість повніше осмислити реальність і минуле. Особливий інтерес викликає зазначений розділ із авторською інтерпретацією: «“*Nomo feriens*” базується на співвідношенні художньої та документальної тенденції. Художність твору полягає у залученні поетесою до загальної канви твору лірики, майстерності Ірини Жиленко віртуозно відтворити зображувану дійсність та гармонійно поєднати художню та документальну частини в одному творі. Документальність твору репрезентована точним відтворенням дійсності із залученням епістоляріїв та інших документів, використанні справжніх імен діячів, правдивості оповідуваної історії та відбиття історичних, автобіографічних і біографічних фактів» (с. 251). Дослідниця акцентує увагу на поєднанні художніх та документальних елементів аналізованого твору, демонструючи рівні, на яких задіяно ті чи інші елементи. Ціннісним є застосування авторкою монографії психоаналітичної інтерпретації творчості мисткині, що дає ключі до розуміння психологічних джерел сновидінь і художніх образів-масок у творчому доробку Ірини Жиленко.

Четвертий розділ «Книга спогадів “*Nomo feriens*” як художній та культурний феномен» Каринна Сардарян присвячує висвітленню питань художніх та стильових особливостей твору, особливостей суспільної та літературно-критичної позиції І. В. Жиленко, духовних домінант та естетико-філософських концептів творчості мисткині. Цікавими видаються твердження авторки щодо часом критичного трактування Іриною Жиленко творчості колег по перу через упереджене ставлення до сучасної модерної літератури (О. Ульяненко, В. Шкляр). Авторка слушно виділяє кілька тематичних груп

книги спогадів: «життя особисте, рідних та друзів; атмосфера часу та суспільно-політичні настрої доби; характеристика творчості сучасників та самої поетеси (переважно листи від колег по перу, надіслані Ірині Жиленко або її чоловікові); стан культури; літературно-критична діяльність; філософські погляди». Досить цінними для усвідомлення філософсько-естетичної основи творчості І. Жиленко є міркування про сенс мистецтва, призначення митця. Спостереження авторки монографії дають можливість усвідомити, що творчість для письменниці-шістдесятниці була джерелом вдосконалення світу.

Художній потенціал книги спогадів Каринна Сардарян вбачає «в полістилевості, метажанровому характері твору. Тематична та жанрова свобода надає книзі спогадів унікальності. “Номо feriens” приваблює інформативністю, сповідальним характером, прив’язаністю до певних фактів та реалій. Твір містить поезії, анекдоти, цитати, афоризми, автокоментарі, рецензії, листи, щоденники мисткині, побутові нотатки — все це створено в єдиному потоці, справляє характерне співзвуччя. “Номо feriens” поєднує документальність, художність та ліричність форми, що обіймає біографічні та історичні факти, особливості творчості та світогляду авторки, є документом автовідображення письменниці, тому його можна назвати синтетичним твором» (с. 293).

Висновки дослідження аргументовані, у монографії авторка подає цілісний аналіз літературної творчості Ірини Жиленко, яка раніше не одержала гідної оцінки; аналізує генезу творчого дискурсу й індивідуального стилю письменниці; уводить до наукового обігу матеріали мемуарної спадщини І. Жиленко; розкриває естетико-філософські орієнтири творчості; досліджує поетичну, літературно-критичну та мемуарну спадщину Ірини Жиленко, що є важливим для осмислення не лише творчості української письменниці, а й усього суспільно-літературного процесу другої половини ХХ — початку ХХІ ст.

Монографія «Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ — початку ХХІ століття» К. Г. Сардарян розрахована на широке коло читачів, демонструє авторське бачення поетичного спадку та книги спогадів «Номо feriens» у взаємозв’язку, що виявляється важливим не лише для осмислення художнього доробку поетеси, її творчої «лабораторії», а й допомагає осмислити умови, у яких формувалася творча особистість мисткині, та усвідомити природу поетичного світогляду поетеси. Авторка залучила до аналізу значущий матеріал для розуміння постаті І. Жиленко, її творчості, а також обставин, що сприяли формуванню життєвої позиції письменниці, тому, на мою думку, книга Каринни Сардарян є вагомим внеском в українське літературознавство, оскільки не має аналогів за цілісністю, комплексністю, творчим підходом щодо дослідження творчості Ірини Жиленко.

Юрій Нестеряк
Київський університет імені Бориса Грінченка

Рецензія надійшла до редакції 01.03.2018